

The Journal of Academic Social Science Studies

JASSS

International Journal of Social Science

Doi number: <http://dx.doi.org/10.9761/JASSS1912>

Volume 6 Issue 8 , p. 19-30, October 2013

SARTRE'DA BENLİĞİN OLUŞUM SERÜVENİ: MEKANIN ÇAĞRISI*

GENESIS ADVENTURE OF SELF IN SARTRE: SPACE'S INVITATION

Gülay Özdemir AKGÜNDÜZ

*Ankara Üniversitesi, Dil ve Tarih Coğrafya Fakültesi, Felsefe Bölümü, Sistemik Felsefe ve Mantık
Anabilimdalı*

Abstract

Modernity The relation between philosophy and city has become one of the main problems of philosophy since the ancient thought. Socrates, Aristotle and Plato agree that the citizens living in accordance with the polis could attain the art of living well. The developed cities of the modern age and the problems about 'living together' to which this development has given rise and varied constitute one of the themes of philosophy today also. In this context Sartrean thought focuses on the city life and improves the consciousness of ethical awareness by orientating the temporal and spatial relationality of human reality toward the street discourse of freedom and in this way revealing the reciprocal determination of philosophy and city. During his intellectual development Sartre inquires the possibilities of ethical life for the plurality of consciousnesses to live together invites human beings to establish relationships grounded on a reciprocity about the other, to recognize the other one's freedom and to have respect for these freedoms by means of their own free choices. In this respect Sartre's ethics of freedom is essentially based upon

*Bu makale Crosscheck sistemi tarafından taranmış ve bu sistem sonuçlarına göre orijinal bir makale olduğu tespit edilmiştir. Bu çalışma 11-13 Ekim 2012 tarihleri arasında Bursa'da yapılan II. Uluslararası Felsefe Kongresinde aynı isimle sunduğum bildirinin genişletilmiş halidir.

an activity of human reality to inquire himself/herself, to understand himself/herself by inclining toward the world and the others and to create oneself constantly in the process of becoming. Consciousness is destined to the external look of the other in the sense of knowing and seeing oneself since it's existentially related to the other. So the externality of human being turns into an objectivity by means of the look of the other and this objectivity must be taken as a supplementary aspect of human being's claim for subjectivity. Sartre observes the crowds in several cities, hears the silent and invisible scream of the places and examines the attitudes of perceiving, alienating and othering; he criticizes the solitudes in the crowds and calls the human reality to ethical awareness. So because of the ceaseless production of the new places, the historicity of the place reveals the historicity of human relations. And Sartre puts the sound of the places into words in this historicity and tries to expose a possibility of ethical relations about freedom within the muteness of the place. Giving ear to Sartre's descriptions about the relations will provide for the ethical problems about othering some new and different points of view.

Key Words: Ethical togetherness, place, time, self, freedom

Öz

Günümüzde Felsefe ve kent arasındaki ilişki, ilkçağ düşüncesinden bu yana felsefenin temel sorunsallarından biri olmuştur. Sokrates, Aristoteles ve Platon, polise uygun yaşayan vatandaşların, iyi yaşama sanatını elde edebildiklerini düşünürler. Modern çağın gelişen kentleri ve bu gelişmenin ortaya çıkardığı, çeşitlendirdiği 'bir arada yaşama' ilişkin problemler, günümüzde de felsefenin ilgi alanlarından birini oluşturur. Bu açıdan Sartre düşüncesi, kentsel yaşama odaklanır; insan gerçekliğinin zamansal ve mekansal ilişkiselliğini, sokakların özgürlük söylemine yönlendirir ve böylece felsefe ile kentin karşılıklı belirlenimini açığa çıkararak, etik farkındalık bilincini geliştirir. Sartre düşünsel gelişimi süresince, bilinçler çoğulluğunun bir arada etik yaşam olanaklarını sorgular ve insanları, kendi özgür seçimleri aracılığıyla, ötekine dair karşılıklılığa dayalı etik ilişkiler kurmaya, onların özgürlüklerini tanımaya ve bu özgürlüklere saygı duymaya davet eder. Bu açıdan Sartre'ın özgürlük etiği, en temelde insan gerçekliğinin kendini sorgulama, dünyaya ve ötekilere yönelerek kendini anlama, oluş sürecinde daima kendini yaratma etkinliğine dayanır. Bilinç, varoluşsal olarak ötekine bağlı olduğu için, kendini tanıma ve görme açısından, ötekinin dışsal bakışına yazgılıdır. Dolayısıyla insan varlığının dışsallığı, ötekinin bakışı aracılığıyla nesnelliğe dönüşür ve bu nesnellik, insanın öznellik iddiasının bütünleyici bir yönü olarak algılanmalıdır. Sartre, çeşitli şehirlerin içinde, bu şehirleri oluşturan kalabalıkları gözlemleyerek, mekanların sessiz ve görünmez çılgınlığına kulak verip, algılama, yabancılaşma ve ötekileştirme tutumlarını inceler; kalabalıklardaki yalnızlıkları eleştirip, insan gerçekliğini etik farkındalığa çağırır. Böylece sürekli yeni mekanların üretimi nedeniyle, mekanın tarihselliği, aslında insan ilişkilerinin tarihselliğini açılar. Sartre da bu tarihsel içinde, mekanların sesini dillendirip, özgürlüğe dair etik ilişkilerin olanağını, mekanın dilsizliğinde açığa çıkarmaya çalışır. Sartre'ın ilişkilere

yönelik betimlemelerine kulak vermek, ötekileştirmeye dair etik problemlere yeni ve farklı bakış açıları sağlayacaktır.

Anahtar Kelimeler: Etik birliktelik, mekân, zaman, benlik, özgürlük

Giriş

Zamanın ve mekânın sürekli değişip dönüşen, yeni olanaklara açılan alanı olarak şehir, bir durum içinde var olan olarak insanın beden olarak belirginleştiği ve varoluşsal olarak anlamlandırıldığı etik bir alan olarak görülebilir. Özgür, etik bir özne olarak insan gerçekliği, kendi temelsiz-yitik varoluşuna anlam kazandırma sürecinde kendi öyküsünü, kendi dışındaki öteki insan varlıklarıyla tamamlamaya yazgılıdır. Ben-öteki ilişkisinin sergilendiği alan olarak şehir, insan bedeninin yabancılaşmış 'dışardalığı' gösterir. Kendine tümüyle mevcut, kendiyile özdeş olmaktan uzak olarak insan benliği, kendi nesnelliğini şehrin sokaklarına, sokaklardaki açık kapı ve pencerelerden bakan görünmez bakışlara, karanlık ıssız bir gecede ağaç dallarının hışırtısına, kapı tokmağındaki sese, her yerde mevcut olan ötekinin ellerine teslim eder. Bir açıdan şehir, hem mekandaki bir yerleşimdir, hem de bilincin gelişimini hızlandırabilen, zamandaki bir araçtır (THOMPSON, 2000: 35). Bu anlamda 'mekan bedendir, beden öteki içindir ve öteki de benliktir' denilebilir. Sartre'ın bilinçten ötelediği benlik, herhangi bir zamanda, herhangi bir yerde değildir; her yerde, hem burada, hem şurada, hem geçmişte, hem şimdide, hem de gelecektedir. Benlik daima sürgünde, daima kendinden ötededir. Bu bağlamda özgür bilincin ötekiyle karşılaşma mekânı olarak şehir, Sartre'cı bakışla insanın kendini yaratma sürecinin alanı olarak görülebilir.

İnsan gerçekliği dünya içinde, ötekilerle varoluşsal bir ilişki içinde eyleyen ve eylemleriyle kendini yaratma serüveninde, ötekilere yazgılı olan, oluş süreci içindeki bir varlıktır. Sartre bu 'oluş sürecini', insan olma olanağı olarak görür ve bu açıdan tekil bilincin varlık öyküsünü, ötekilerle ilişkilendirir. Bu anlamda öteki, kendini anlama ve tanıma anlamında, bireyi yansıtan bir ayna olarak düşünülür. Böylece Sartre, insanın varoluş yazgısını, duygu, düşünce, imgelem ve anlama yetilerinin, bedensel etkinlikteki tezahürü olarak görür. Böylece beden, ruhtan ayrı bir nesnel varlık olmaktan ziyade, bilinçli etkinliklerin bilinçli mekânına dönüşür. Dolayısıyla insan gerçekliğinin bedeni yönlendiren tinin egemenliğinden kurtarılması, tüm bilinçli yetileriyle birlikte, ötekine açılan ilişkisel varoluşa indirgenmesine yol açmıştır. Bu durumda dünya içindeki merkezi önemini ve yerini kaybeden varlık, 'insan olma arayışını', yalnızca nesnelere ve dünya içinde bulunan ötekilerle kurduğu yönelsel ilişkiler aracılığıyla gerçekleştirmeye, ötekilerin mevcudiyetine zorunlu bağlılığını kabul etmeye çalışacaktır.

Bu kabulün Sartre etiği açısından önemi, bilinçler çoğulluğunun bir arada etik yaşama olanağına kapı aralıyor olması olgusunda yatar. İnsanın kendini yaratma süreci, onun ötekine açılmış öyküsü olduğuna göre, bu öykünün meydana geldiği alan ve nasıl oluştuğuna, etik açıdan nasıl olması gerektiğine ilişkin sorunsallar, etik düşüncenin, özellikle de Sartreci söylemin ilgi alanını oluşturmuştur. Çoğul yaşamın ontolojik ve sosyal betimlenişine yönelerek Sartre, mekanı, insan gerçekliğinin ötekiyle bulunduğu ve kendini yarattığı bir insansal alana dönüştürür ve bu alanın özgürlük çağrısını dillendirip, insanlardan bu çağrıya kulak vermelerini, birlikte yaşamın etik olanaklılığını özgürce keşfetmelerini talep eder. Ancak bu talep, her şeyden önce insanın ontolojik açıdan kendini ve ötekini tanıma ve anlama süreciyle, sonra da toplumsal ve tarihsel koşullandırılmış karşısında, etik birliktelik mücadelesi için dayanışma içinde çalışmakla anlaşılabilir bir taleptir. Bu açıdan mekansal alanların çoğalıp, farklılaştığı ve insanları birbirinden ayırmaştırıcı yerler olarak düşünüldüğü günümüzde, etik oluş sürecini, insanın mekanla karşılıklı belirlenimi aracılığıyla çözümlenerek açıklamaya çalışan Sartre'a yönelmek, karşılıklılığa dayalı ilişkiler kurma açısından bir gerekliliktir.

1-Kendisi-için-varlığın benlik kazanma süreci

Sartre, 'kendinde-varlık ve kendisi-için-varlık olmak üzere iki varlık alanı belirler. Kendi üzerine kapalı, kendiyle özdeş varlık tarzından farklı olarak kendisi için varlık, benlik bilincini dünya içinde, ötekiler arasında edinir. Sartre'ın şehre bakışı, *Varlık ve Hiçlik*'teki 'bakış' fenomeninde, kendisi içinin özbilinç kazanma serüveninde açıklanır. Bakış olarak öteki, kendisi içinin özbilince ulaşma aracıdır. Bunu açıklamak için Sartre, Husserl'in yönelimsellik görüşünden yola çıkarak benliğin bilincin dışında, dünya içinde bir nesne olduğunu ve bilince içkin, tüm edimlerin ötesinde duran aşkınsal bir ben'in olmadığı görüşünü savunur. Bilinç aşkın bir nesnenin bilinci olduğu sürece kendinin bilincine varır, bilinç kendini kendi nesnesi olarak almaz çünkü, bilincin nesnesi doğası gereği bilincin dışında, dünya içindedir (SARTRE, 2005: 2). Bizim benlik bilincimiz dışarıdan, dünya içinden, ötekilerden gelir. Bizim kişiliğimiz ve karakterimiz dünya içindeki sosyal karşılaşmalarımızın yaratımıdır. Sartre'ın benlik anlayışı sosyal bir benliktir, çünkü biz ötekilerle etkileşimimiz sonucu ne olduğumuzu öğreniriz, ötekilerin dolayımı aracılığıyla olduğumuz kişiyi keşfederiz. Benlik, eylemlerin durumların ve niteliklerin yani etkin ve edilgin ben'in (Le Je –Le Moi) sentetik birliğidir (SARTRE, 2005: 12) ve bu birlik sürekli olarak kendini olumsuzlayarak yeni olanaklara doğru kendini yeniden ve yeniden yaratır. İnsan özgürlüğünün temel koşulu, bilincin salt olumsuzlama (hiçlik) olması ve böylece kendinde varlığı kırarak bir çatlağa sahip olmasıdır (SARTRE, 2009: 74). Bu çatlak bilincin kendisi için ya da kendinin bilincinde olmasına izin veren bir uzaklıktır, hiçliktir. Bu hiçlik aracılığıyla insan, bir şey gibi tümüyle kendiyle çakışık (özdeş) olmaz. Hiçlik, insan gerçekliğinin kendini sürekli olarak varlığın ötesinde, varlığın dışında bırakılmış olarak kavramasıdır.

İnsan gerçekliği, kendiyile özdeş, kendi içine kapalı bir tözsel varlık değildir. İnsan hep olmaktadır, hep taslaktır. Kendi kendinin kökeni olmayan bu varoluş tarzı, insanın yazgısıdır. Sartre *Varlık ve Hiçlik*'te kendisi için varlığın üç varoluş tarzını betimler: 1.) Ne ise o olmamak 2.) Ne değilse o olmak 3.) Sürekli bir geri göndermenin içinde ne değilse o olmak ve ne ise o olmamak (SARTRE, 2009: 208). Bu üç varlık tarzı kendisi içinin zamansallığını oluşturur. Kendisi için, ne ise o olan bir varlığa sahiptir, bu varlık 'orada', kendisinin karşısındadır, ama bir hiçlik onu bu olumsuzluktan ayırır. Kendisi için, varolan olarak bu kendisi için varlığının sürekli ötesine geçer. Sartre bu ötesine geçilmiş olgusalığı, geçmiş diye adlandırır. Geçmiş tamamlanmış, değişmez, sabit bir olgusalıktır. Ne değilse o olmak tarzı, kendisi içinin geleceğidir. Bu hiçleme boyutunda kendisi için kendini bir eksiklik olarak kavrar. Kendisi için bu eksiklik ve aynı zamanda eksiği olandır, ne ise o olacak olandır (SARTRE, 2009: 213). Gelecek, kendisi içine sonsuz olanaklar tanır, onun geçmiş tarafından esir edilmesine ve belirlenmesine izin vermez. Kendisi içinin üçüncü varoluş tarzı, bir şimdiye sahip olmasıdır. Kendisi için varlık, bir nesnede mevcut olma yani bir var olmaya sahip olma anlamında bir şimdiye sahiptir. Bilinç yönelimsellik tarzında dünya içinde mevcut olarak bir şimdiye sahiptir. Böylece zamanın varoluşu olgusalılık ve aşkınlığın bir birleşimi olarak bilincin doğasından gelir. Sartre'a göre bilincin varlığı bir madde ya da bir şey olmaktan çok, bir sürecin varlığı gibidir. Bilinç daima bir akış, devinim içindedir, sürekli kendinden taşar, kendini aşar. Bilincin zamansallığı, kendine kıyasla kendi kendinin tamamlanmamışlığı olan bütünlük olarak zamansallaşan insan gerçekliğidir, bu bütünlüğün içine bütünlüğü bozan şey olarak sızan ek şey hiçliktir(SARTRE, 2009: 223). Zamansal bir bütünlük olarak insan gerçekliği, daima kendine doğru kendinin ötesine geçtiği için, hiçbir zaman bir anın sınırları içinde var olamaz ve bu ötesine geçme ölüme kadar asla son bulmaz. Çünkü kendisi içinin tamamen olduğu, tamamlandığı bir an olamaz. Zamansallık, bütünüyle anın yadsınması olarak zamansallaşır(SARTRE, 2009: 223). Sartre, ötekinin bakışından kaçan, ondan uzakta yalnız yaşanan bir yaşam ve öznellik anlayışını reddeder. Bireysel farkındalık (özbilinç) bir hiçliktir, bir uzama ya da yere sahip değildir. Onun yeri kendinin dışında, kendinin ötesindedir. İnsan, ilişkiler ağı bağlamından oluşur. Sartre, nesneleştirmeye maruz kalmayan mahremiyete, çözümlemelerin nüfuz etmediği bir öznelliliğin karanlıkta kalan içsellğine güvenmez (MENDIETA, 2001: 209). Sartre felsefesi, öznenin kendi üzerine kapanan, kendiyile özdeş olduğu görüşünden özneyi kurtarma ve onu çözümleme, kendi dışına açma girişimi olarak görülebilir.

İnsan varoluşunu bu toplumsal ilişkiler ağı deviniminde oluşturan öge, 'kendisi için varlığın', 'ötekiler için varoluş' tarzıdır. Bakış çalışması, öteki insanların özgür özneler olarak varoluşlarını açığa çıkarmayı amaçlar. Bir bireye, ötekinin bir nesne olarak görünmesi, tüm çevrenin ötekine doğru bir yeniden düzenlenmesini gösterir. Birey, ötekinin bir merkez olduğu yeni bir bütünlüğü kavrayarak, onu bir nesne olarak algılar. Bireyin nesne olarak ötekinden kavradığı şey, onun gördüğü şeyi gören ve

öteki nesnelere için bir özne olan bir insandır. Böylece birey, kendisinin de onun için bir nesne olabileceğinin ve görülür bir yöne sahip olabileceğinin farkında olur. Bireyin nesnelliği, görülen varlığı, özne olarak ötekinin orada varlığına dayanır. Öteki bireyin olanaklarının dışardalığıdır. Ötekinin varoluşu, onun bir dışarıya sahip olduğu anlamına gelir. Bakışın açığa çıkardığı 'me (le Moi)', orada dışarıdadır. Biz kendi karakterimizi yalnızca dışsal açılımlar aracılığıyla ötekinin yargıları doğrultusunda bilebiliriz. Aynı şey öteki içinde geçerlidir. Ama ötekinin açığa çıkardığı 'me', benim olanaklarım olan 'me' değildir. Ben ondan yabancılaştırılırım, çünkü o benim kontrolüm altında değildir. Bilincimi benden ayıran hiçlik, yabancı bir hiçliktir. Öteki benim nesnelliğimin kökeni olmasına rağmen, bu nesnellik onun içindir. Ben kendimi bilincimden ayırıp kendime nesnel olarak bakmadığım için, sahip olacağım tek nesnellik, yalnızca benim ötekine görünüşüm ve kendimin öteki tarafından görülen yabancı bir benlik olarak açığa çıkışımdır.

2-Ötekiler-için-varlığın mekânsal açılması

Sartre, bu ben- öteki diyalektiği düzleminde mekânsal olanın betimlemesine ulaşır; mekânsal alan olarak şehirlerin içinden şehirleri gözlemlemeye çalışır. Onun fenomenolojik bakışı, oturan, konuşan, düşünen, acı çeken, nesneleştiren, aldatan, ötekilere güvenen, daima ötekilerin bakışı altındaki insanlara yöneltilir. New-York, Paris, Napoli, Roma, Venedik ve daha birçok şehri fenomenolojik bakış açısıyla inceleyerek Sartre, bu şehirlerin yaşamları, binaları, sokakları ve sokakları dolduran kalabalıkları üzerinde felsefi betimlemelerde bulunmuştur. Sartre'ın fenomenolojik araştırmaları, felsefe ve şehir arasında var olan karşılıklı belirleme anlayışının nasıl sergilendiğini gösterir. Sartre, araştırmalarında bu şehirlerin yapılarını, insanların yaşam tarzları, kültürleri, dünya algılarını, binaların farklı yapı ve işlevlerini birbirleriyle karşılaştırarak, bunların farklı topluluklarda nasıl farklı anlamlandırıldığını göstermeye çalışır. Ona göre Amerikan şehirlerinin en çarpıcı özelliği, binaların kırılabilirliği, keyfilidir (SARTRE, 1962: 115). Çünkü Amerikan şehirlerinde evler bir kabuktur, dış görünüşüdür. Onlar çok çabuk değiştirilir, onlardan çok çabuk vazgeçilir. Amerikalılar evlerini kendileriyle birlikte her yere taşırlar, böylece bir Fontanalı Detroitli ya da Mineapolisli olabilir (SARTRE, 1962: 116). Amerika'da bir şehir, kendi sakinleri için devinimli bir manzarayken, Avrupa şehri, kendi sakinleri için bir kabuktur, bir manzardır. Avrupa şehirlerinde evler daha uzun ömürlüdür, Avrupalılar değişmez şehirler içinde değişirler (SARTRE, 1962: 118).

Sartre, eğer şehirler daha eski olsalardı Amerikalıların bu şehirlerde sosyal bir geçmişi, bir geleneği bulabileceklerini söyler. Avrupa'da insanlar genellikle büyük babalarının evlerinde yaşarlar. Bu şehirlerde sokaklar töreleri yansıtır, geçmiş yüzyılların geleneklerini yansıtır ve 'şimdiyi' filtreleme eğilimindedirler. Paris'te ya da Rue Pot-de Fer'de devam eden hiçbir şey bütünüyle 'şimdi' değildir. Amerika'da şehirler ve bu şehirlerin sakinleri arasında derin bir duygusal bağ yoktur, onların şehirleriyle bağları, tıpkı arabalarıyla ya da kullandıkları bir başka araçla bağları

gibidir. Onlar için şehirler, daha uygun daha elverişli araçlarla değiştirilebilecek araçlardır (SARTRE, 1962: 119).

Böylece Sartre mekanı, insan ilişkileri ağı içinde şehir betimlemesini geçmiş-şimdi-gelecek üçlüsünün çarpıcı öyküsüyle betimlemeye çalışır. Kendisi içinin ne ise o olmayan geçmişini, ne değilse o olan geleceğini ve bu ikisinin sürekli birbirine akışı olarak şimdisini , yani zamansallığını, bütünsel bir bilinç olarak şehrin zamansallığı olarak görebiliriz. Geçmiş olmayan bir kendisi için düşünülmemeyeceği gibi, geçmişsiz bir şehir de düşünülemez. Avrupalılar için şehir temelde bir geçmiş simgelerken, Amerikalılar için şehir, henüz olmayan ve olabilecek her şeyi , geleceği simgeler. Amerikan şehirleri, sosyal yapısı, fikirleri ve planlarıyla geçici bir gerçekliğe sahiptir. Birbirine eklenen yan yana mahalleler boyunca sıralanan sokaklar arasında bir geçiş yoktur, yoksul bir sokak aniden aristokrat bir caddeye açılır (SARTRE, 1962: 121). Geçmiş Avrupa şehirlerinde kendini anıtlarla ortaya çıkarır, oysa Amerika'da kalıntılar aracılığıyla kendini gösterir. Amerika'da geçmiş, izsiz bir geçmiştir, henüz ne değilse o olacak olan , sonsuz olanaklara doğru açılan şehir, 'şimdi'yi yaşamaz. 'Şimdi' olanaklarda kaybolmuştur, geçmiş belirsizleşmiş, gelecek beklenmektedir. Oysa Sartre Venedik sokaklarında gezerken şimdikiyi ta içinde hisseder: "Şimdi, benim dokunduğum şeydir, elleyebildiğim bir alettir, değiştirebildiğim her ne ise odur, beni etkileyen her ne ise odur"(SARTRE, 2000: 32). Zamansallık, kendisi-için-varlığın sürekli kendinde-varlığı hiçlemesi aracılığıyla bir süreçtir. Geçmiş, artık olmayan şeydir, kendisi içinin olmuş olduğu şeydir. Bu nedenle geçmiş artık kendisi için değildir, kendindedir. Ama bu kendinde, kendisi için tarafından varlık içinde sürdürülür. Şimdi, kendisi içinin henüz olmadığı şey olarak kendisi içinle ilişkilidir. Gelecek, kendisi için tarafından tasarlanan varlıktır, çünkü kendisi için sürekli kendini onunla ilişki içinde elde edilmemiş olarak kavrar. Böylece kendisi için, kendini elde etmek için sürekli kendinde'yi hiçleyerek zamansal süreç içinde var olur. Sartre'ın gözlemlediği Avrupa şehirleri, bir kendisi için bilinç olarak, geçmiş kendindeliğini kendi içinde barındırır, ama aynı zamanda şimdiki mevcudiyetini gelecek olanaklara doğru aşmaya çalışır. Bu nedenle Avrupa şehirleri bir sosyal geçmişe geleneğe sahiptirler. Şehri zamansal ve mekansal varoluşa getiren, şehrin sakinleridir. Amerikan şehirlerinde geçmişle bağlantı kopuktur; bu şehirler, mekansal belleğin en zayıf düzeyinden oluşan bir belleği anlatırlar, şimdi hep bir geçmişsizlik olarak kendini açığa çıkarır. Çünkü Amerika şehirleri sürekli yenilenir ve değişir. Bu şehirler doğaya açık olduğu için, Sartre orada insanı yönlendirecek bir şey bulamaz . Geniş caddeler ve meydanların ortasında insan, herhangi biridir, herhangi bir yerdedir. Tüm büyüklük ve ağırlıkları içinde devasa gökdelenler, sonsuz caddeler, tüm kendinde şeyler, insanı (kendisi için) şeyleştirme tehdi ederler. Sartre'ın Amerikan şehirlerinde trajik bulunduğu şey, insanın bu nesneleşmesi ve mekanikleşmesidir:

“Amerika’da caddeler anayolun bir parçasıdır ve bazen kilometrelerce uzanırlar. Bu caddeler hiçbir gizem içermezler, çünkü bu caddedeki yerin ne olursa olsun, sen bir taraftan diğerine uzanan düz caddeyi görürsün. Bu caddeler yaya dolaşımına izin vermezler. Avrupa’da ki caddeler kaldırımlarda türeyen kafelerle temellendirilir ve cadde bir günde yüz defadan daha fazla yönünü değiştirir, çünkü Avrupa caddelerini dolduran kalabalıklar değişir ve insanlar sokakların temel elementleridir.” Burada gizemli, dolambaçlı sokakların ötesini görmek imkansızdır. Büyük anayolların doğaya ve gökyüzüne açıldığı Amerika’da aşılmayı bekleyen bu ıssızlık Amerika’nın bir diğer yönünü açığa çıkarır: Burada herkes özgürdür, geleneklerini yenilemekte ve eleştirmekte değil ama, onlardan kaçmakta, bir başka şehre ya da çöle gitmekte özgürdüler. Şehirler dünyaya açıktır, geleceğe açıktır”(SARTRE, 1962: 123-24).

Sartre’ın fenomenolojik şehir incelemeleri, kendisi içinin ‘mekansallaştırıcı/mekansallaştırılmış’ karakterini açığa çıkarır. Kendisi için, daima bir diğer kendisi içinin bakışının nesnesi olarak, kendi varlığıyla ve bu diğer kendisi için tarafından mekansallaştırılmış ve uzamsallaştırılmış olma aracılığıyla özbilince ulaşır. Sartre’da özne, kendiyi özdeş, kendini referans alan , ötekilerle ve dünyayla ilişki kuramayan belirsiz bir özne değildir. Özne türetilmiş bir varoluş biçimidir (MENDIETA, 2001: 210). Bilinç, bir diğer kendisi için tarafından nesneleştirilmiş bir kendisi içindir. Öteki, zorunlu olarak benim bilincimin önkoşuludur; biz kendi bilincimize ulaştıktan sonra ötekini keşfetmeyiz, öteki benim bilincimden öncedir (SARTRE, 2009: 263). Benim kendimden başkasına uzanan kökensel ilişkim, deneyimini her an yaşadığım somut ve gündelik bir ilişkidir. Başkası, bana bakan kişidir ve ben başkasının bakışı doğrultusunda belirginleşirim. Bakış, üzerime odaklanmış bir çift göz değildir yalnızca, ben her an na-mevcudiyetinde bakışı algıları. Bakış, hem mesafe olmaksızın benim üzerimdedir hem de beni belli bir mesafede tutar, bana dolaysızca bir mevcudiyeti, beni ondan ayıran bir mesafeyi yayar. Bir bakışı kavramak, bakılmış olduğunun bilincine varmaktır (SARTRE, 2009: 350). Arkamdaki dalların çatırdadığını duyduğum anda kavradığım orada birisinin bulunduğu değildir, benim güçsüz olduğumdur, yaralanabileceğim bir bedene sahip olduğumdur, belli bir yer işgal ettiğim ve korumasız olarak bulunduğum mekandan hiçbir durumda kaçamayacağımdır, kısacası görülmüş olduğumdur (SARTRE, 2009: 351). Bakış aracılığıyla kendi dışında kendimi temellendirerek ben bilincine sahip olurum. Burada ne egom ne de bakış olarak öteki, benim için nesne değildir, çünkü egomu, benim için olmayan olarak, başkası olarak kavrarım. Egom sürekli olarak benden kaçır ve asla bana ait değildir. Ama yine de ben bu egoyum, egomu utancımında, korkumda,övüncümde v.b. keşfederim. Başkasının bakışını ve bu bakışın ucundaki kendimi bana açılmayan şey utanç ya da korkudur. Ötekinin bakışı tarafından dünya içine yerleştirilirim, ötekinin bakışı bana uzamsallık verir. Kendini bakılan olarak kavramak, mekansallaştırılan–mekansallaştırılan olarak kavramaktır (SARTRE, 2009: 360).

Başkasının bakışının nesnesi olmak, dünyanın ortasında olmak, kökensel bir yer edinmektir, bir bedene sahip olmaktır. Ötekinin nesneliliği, onun bedeni aracılığıyla açığa çıkarılır. Ben ötekinin bedeninin varoluşunu, benim görebildiğim ve benimkine eklenen yeni bir referans merkezi olarak deneyimlerim. Belli bir durum içinde ötekinin eylemlerinin nesnel yorumu aracılığıyla, ötekinin karakter bilgisine ulaşırım. Sartre karaktere ötekinin aşkınlığını aşma anlamında 'aşılmış aşkınlık' der (SARTRE, 2009:443). Ötekinin bedeni, belli bir durum içinde belli anlamlarla görünür. Ben onu konuşurken, yürürken, otururken, düşünürken görürüm. Bu anlamların bütünü bir yaşama karşılık gelir ve yaşam, benim üzerinde bir bedeni ya da organı algıladığım bir arka plan (background) olarak görünür. Mimiklerin anlamı dışarıdadır, mekandadır. Biz, yalnızca dışsal açılımlar aracılığıyla ötekinin karakterini bilebiliriz. Dolayısıyla ötekinin özgürlüğü nesneleşmiş bir özgürlüktür.

Ötekinin bakışı aracılığıyla nesne olarak açığa çıkarılan kişi, bedeninin öteki tarafından görüldüğünün bilincindedir; ancak öteki, onun kendini yapmaya çalıştığı olanakları aştığı sürece, kişinin mimiklerinin yorumu aracılığıyla bu beden ona, dünyanın araç şeylerinden biri olarak, kendisinininki olmayan bir referans taslağı içinde görünür. Kapı deliğinden gözetlediğimi gören ötekinin varoluşu aracılığıyla ben, utancı deneyimlerim. Utanan insan, kendi bedeninin varoluşunu deneyimlerken, ötekinin bunu görmesi gerçeği tarafından utandırılır. "Öteki benim yapamayacağım bir işlevi yapar: Beni olduğum gibi görür" (SARTRE, 2009: 460).

Hem kendisi için varlığın olumsuzluğu olarak hem de kendisi için varlığın ötekiler için varlığı yani dünyanın ortasındaki varlığı olarak beden, dünya içindeki nesnelere ve ötekilerle ilişkisellik olarak açığa çıkar. Bu ilişkisellik, sosyal bir mekanda, şehirlerde yaşanır. Benim olduğum bu yer, bu şehir bir ilişkidir. Tek bir ziyaretçinin dahi bulunmadığı bir müzeyi gezen kişi, kendini seyrettiği nesnelere salt bir ilişkisellik içinde bulur. Bu ilişki geçmiş yaşanmışlıklarla bir ilişkidir. Müzeyi gezen ziyaretçi, müzedeki varoluşuyla sınırlandırılmaz, o aynı zamanda bir başka yerdedir, geçmiştedir. Onun şimdi buradaki mevcudiyeti, müzede seyrettiği nesnelere girdiği ilişki aracılığıyla bu nesnelere dokunan, onları kullanan geçmiş yaşanmışlıklara uzanır. Böylece bu nesnelere kendi bakış açısından yeni anlamlar vererek, bu ilişkisellik bağlamında kendi gelecek olanaklarını tasarlamaya çalışır. Geçmiş bedenlerin na-mevcudiyetini aşarak, kendi özgürlüğünü açığa çıkaran şey, bu mekanda bu araçlarla girdiği ilişkidir. Dolayısıyla beden, dünya içinde ve dünya aracılığıyla, geçmişle, şimdiyle ve gelecekle bir ilişkiselliktir. Beden mekanda bir yerdir, bir olgusalıktır, ama aynı zamanda beden, zamanda nesne olarak özgürlüktür. Başkası her yerde mevcut olduğu için, hatta na-mevcudiyetinde bile mevcut olduğundan, benim oradaki varlığım nesneleşir. Böylece bedenim aracılığıyla daima bir dışardalığa sahibim. Öteki, beni yapıyor olduğum bir etkinlik içinde bir bedene sahip olarak görüp nesneleştirir.

Sartre'ın beden anlayışı geleneksel özne-nesne ikiliğini reddeder. Sartre'da kendi içine kapalı bir tözsel yapı olarak zihnin karşısında ikincil ve önemsiz bir yapı olarak beden yoktur. Sartre'cı beden, eyleyen özgür öznenin kendisidir, hem dünya içinde olmanın varoluş tarzıdır, hem de ötekinin bakışının yöneldiği bir merkezdir. Ötekini görebilmenin tek koşulu, onu bedeni içinde görebilmektir. Başkası tarafından beden olma vasfıyla, bilinen olarak kendim için varolurum (SARTRE, 2009: 457). Sartre'ın mutlak sorumluluk anlayışı bu bağlamda değerlendirilmelidir. Bir insan varlığı olarak ben, kendimi yapma sürecinde daima eylemek zorundayım. Eylemlerimi gerçekleştirdiğim alanda ben, ötekilerle birlikte varolurum. Dolayısıyla gerçekleştirdiğim tüm eylemler doğrudan ya da dolaylı olarak ötekileri de etkiler. Bu nedenle özgürce verdiğim tüm kararlardan, yaptığım tüm seçimlerden mutlak anlamda sorumlu olurum. Böylece mekanın açtığı ilişkiler alanı olarak şehirler, insanların birbirlerinin özgürlüklerini karşılıklı olarak tanıma ve yükseltme rolünü üstlenme anlamında, Sartre'cı bir etiğin olanaklılığını temsil eden alanlar olarak da düşünülebilir.

Dünya içindeki zamansal ve mekansal bir konumlanışın nesnesi olarak ben, kendimi başkasının değerlendirmelerine sunarım. Ama bu değerlendirmeleri bir yandan kabul ederken, diğer yandan da onların ötesine geçme-onları aşma anlamında onları kabullenirim. Ötekinin bakışı bana sonsuz değerlendirmeler sunar. Ötekinin na-mevcudiyeti de bir 'buradalık' içerir. Dünya içinde ötekine olan mesafem ne olursa olsun tüm edimlerimde beni nesne haline getiren olarak başkası, her yerde kendisine mevcut olduğumdur. Nesnellik, dünyanın herhangi bir yerindeki başkası olarak dünyanın içindedir (SARTRE, 2009: 376). Her bakış, benim kendileri için var olduğum bilinçlerin bulunduğunu bana duyumsatır. Her yerde bizden kaçan, benim üretiminde bizimle işbirliği yapan, mevcut bir gerçeklik vardır: Bakış. Bakış, sesizliği ve görünmezliğin çığıyla na-mevcudiyeti içinde New-York sokaklarında birbirine bakmadan, birbirine dokunmadan geçen insanların 'nesne benine' seslenir; bakış, Paris'in dar ve gizemli sokaklarında birbirine dokunan, sıcak kafelerinde oturan her insanın daima kendi üzerinde hissettiği gözleriyle mevcudiyetini açılar. Avrupa şehirleri, sakinlerini düşman saldırılarından ve dış düşmanlardan korumak için düzenlenen kale surlarıyla kuşatılmış şehirlerdir. Bu şehirler birbirine dolanan eğimli sokaklarıyla, kişinin ilgisini gizemli bir diğer sokağa yöneltir. Sokaklarda insanlar sürekli öteki bakışlarla karşılaşır, iletişime geçer, konuşur. Sartre'ın incelediği Avrupa şehirlerinin sokakları, sürekli değişen ve sürekli canlı olan bir sosyal çevre oluştururlar. Kendisi içinin 'dışarı varlığı' (dünya içindeki varlığı), bu kolektif ruhu oluşturan öteki kendisi içinlerin (insanların) bakışının nesnesi olarak, dünyayla ve ötekilerle ilişkisi sonucunda kendisi içinin hem ne olduğunun bilincine varmasına ve ne olacağına, yani henüz olmamış olan olanaklarını, sonsuz özgürlüğü olarak duyumsamasına olanak sağlar, hem de kendisi için, 'ötekiler için varlığı' nedeniyle bu şehrin yapısını zamansal ve mekansal formlar içinde anlamaya çalışır.

SONUÇ

Şehir, felsefe tasarımı ya da üretimiyle ilişkilidir ve felsefe de temelde şehir tarafından belirlenir. klasik felsefede, özellikle de Aristo ve Platon felsefelerinde, politik insan, polis içinde eyleyen insan olarak tanımlanmış ve iyi yaşam, polise uygun yaşam olarak belirlenmiştir. Dolayısıyla eğer politikanın nesnesi, kentin birliği ise, o zaman bu nesneye uygun olan bilgi, felsefedir (CUNNINGHAM, 2009: 517). Ama mega kentleşmeyle birlikte şehirler, küreselleşmiş dünyadaki imgelerimizin önüne taşındı (MEAGHER, 2007: 11). Böylece ötekine yönelik bakış açısını belirleyen şey, insanın kendisinden ziyade, küreselleşmenin insanlara dayattığı belirlenimler oldu. Kentsel gelişim ve uzamsal pratiklerin artması, yeni ve farklı mekanların üretimine neden oldu; ancak bu yeni üretimler, mekanlarda paylaşımın azalması, yabancılaşmanın artması gibi sorunlar açığa çıkardı. Devasa yapıları ve geniş caddeleriyle gelişen kentlerde insan, ötekini anlamaktan çok, kendini yitirmeye başladı. Tüm bu sorunlar temelinde, felsefenin kentle ilişkisi, insanın etik açıdan yeniden sorgulanmasına yönelik bir ilişkiyi açılar Çünkü gündelik yaşam eleştirisi, algılama, imgeleme ve yaşama düzeyinde bir yabancılaşma eleştirisidir (MENDIETA, 2008: 150). Sartre, tüm bu koşullandırmalar arasında, özgürlük arayışını şehrin caddelerinde sürdürüp, küreselleşmiş başkalıktan ziyade, etik aynılığı elde etmenin yollarını arar. Sartre'ın belli bir süre içinde yaşayarak gözlemlediği şehirler, bir bakışın nesnesi olarak öteki konusunda düşüncesinden incelenen şehirlerdir. Fenomenolojik bir bakış açısıyla bir dizi şehir, şehrin kendi yaşam tarzı ve karakterleri yani başka birinin bakışının merhametindeki varlık olarak düşünüldükleri şekliyle açıklanır. Sartre, şehirlerin yapısı tarafından görünmez kılınan sokakların izini sürerek bu sokakları dolduran kalabalığı açığa çıkarıp, anlamlandırmaya çalışır, New-York'un devasa gökdelenlerinin arasında kaybolan ve daima çok yakında yıkılmak için kurulan evlere konuk olup, Amerika'nın 'büyük mit' söylemi altında yaşayan, birbirine dokunmadan teğet geçen donuk-aldatıcı insan ilişkilerini açığa çıkarır. Sartre'cı bakış açısından felsefi bakışın nesnesi olarak şehir, kendisi içinin kendi olanaklarına doğru kendini bulmak için yöneldiği uzamsallaştırıcı ve zamansallaştırıcı bir alandır.

Ötekilerle karşılıklı olarak özgürlükleri tanıma ve birbirini anlamaya dayalı etik ilişkiler olanağı, Sartre'ın şehir tasvirlerinde açık bir şekilde görünür kılınır. Sartre'ın amacı şehrin morfolojik ve antropolojik görünümünü ortaya koymaktan ziyade, bu görünümünün içinde, insan ilişkilerinin izlerini aramak ve bu izler ışığında etik varoluşun olanağını açıklamaktır. Eşzamanlı olarak hem özne hem de nesne olmak, hem kendini insan olarak yaratma sürecinin hem de bu sürecin ötekilerden bağımsız olamayacağına açıklanmasıdır. O halde Sartre'cı bakış açısından, kalabalıkların doldurduğu ya da terk ettiği alanlar olarak mekanlar, etik farkındalığa nasıl yol açabilirler? Sartre'ın bu soruya yanıtı, insanların öznellik iddiasıyla birlikte, nesnellik yönlerini de kabul etmelerine dayanır görünüyor. Yalnızca bu kabulle birlikte,

ötekilerin özgür varoluşlarını özgürce tanımak ve onlara saygı duymak, onların kendi amaçları için mücadelelerinde, onları engellemek ve onlara yardım etmek olanaklı olabilir. Tüm kural ve standartlardan bağımsız olarak, Sartre etiğinin insanlara yönelttiği tek çağrı da, nesnelliğiyle birlikte özgür bir varoluş olarak ötekini tanıma, Tanrı olma iddiasından vazgeçip, temel değer olarak özgürlüğü alma ve böylece ötekilerle otantik ilişkiler kurmaya yönelik bir çağrıdır. Bu çağrıya yanıt verilecek alan, tüm anlamların beden aracılığıyla açıldığı yer olarak mekan olduğu için, mekan aslında özgürleşmeye bir çağrı olarak görülmelidir.

KAYNAKÇA

- CUNNINGHAM, David, Thinking the Urban: on recent Writings on Philosophy and the City, *City*, Vol.13, No:4:(517-513), December, 2009.
- MEAGHER, M. Sharon, Philosophy in the Streets: Walking the city with Engels and de Certeau, *City*.Vol.4, No:1: (7-11), April, 2007.
- MENDIETA, Eduardo, The City and the Philosopher: on the urbanism of phenomenology, *Philosophy-Geography*, Vol.4, No:2: (203-218), 2001.
- MENDIETA, Eduardo, The production of urban space in the age of transnational mega-urbes Henri Lefebvre: the philosopher of May'68, *City*, Vol.12, No:2: (148-153), July, 2008.
- SARTRE, J.Paul, *And Essays*, Translated by Annette Michelson, Collier Boks, New-York, 1962.
- SARTRE, J. Paul, *Modern Times*, Translator, Robin Buss, Penguin Classics, 2000.
- SARTRE, J. Paul, *The Transcendence of the Ego*, Translated by Andrew Brown, Routledge, London and New-York, 2005.
- SARTRE, J. Paul, *Varlık ve Hiçlik*, çev: Turhan Ilgaz- Gaye Çankaya Eksen, İthaki yayınları, Temmuz 2009.
- THOMPSON, Irwin, William, *Speculations on the City and the Evolution of consciousness*, *Journal of Consciousness Studies*, 7, No.7: (35-42), 2000.